

РЕЦЕНЗІЇ

https://doi.org/10.37919/0201-419X-2026.104.16
УДК 811.161.2

ПАМ'ЯТЬ НОРМИ, НОРМА ПАМ'ЯТИ: МОВОЗНАВЦІ ЯК ТВОРЦІ МОВНОЇ ТРАДИЦІЇ

Рец. на вид.: Микитюк О., Фаріон І. **Мова і мовознавці: утвердження норми**. Навч. посібник. За заг. ред. О. Микитюк. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2025.

ХАРЧУК
Лілія Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент катедри української мови, Національний університет «Львівська політехніка»;
вул. С. Бандери, 12, м. Львів, 79013;
e-mail: liliia.v.kharchuk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-0063-1956

Liliia
KHARCHUK,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language;
Lviv Polytechnic National University;
12 S. Bandery St., 79013 Lviv, Ukraine;
e-mail: liliia.v.kharchuk@lpnu.ua

Ми – спільнота обранців у Господа, бо Слово тільки наш інструмент в осягненні та утвердженні національної Правди.

Ірина Фаріон

У сучасному українському гуманітарному знанні дедалі виразнішою є потреба осмислення мовної норми і як лінгвістичної категорії, і як культурно-історичного явища, пов'язаного з інтелектуальною традицією, національною пам'яттю та суспільним досвідом.

© Видавець Інститут української мови НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією Creative Commons: CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Мовна норма в цьому вимірі постає не лише як система кодифікованих правил, що регулюють функціювання літературної мови, а й результат тривалого історичного процесу, в якому наукова рефлексія, освітня практика та культурна діяльність мовознавців формують і підтримують мовну традицію.

Тут особливого значення набувають дослідження, що поєднують історію мовної системи з історією мовознавчої думки, в якому мовна норма розглянута як явище, сформоване зусиллями конкретних дослідників і культурних діячів.

У сучасному українському мовознавстві проблема мовної норми має тривалу й інтелектуально насичену історію осмислення. Її розроблення пов'язане з іменами таких учених, як Іван Огієнко, Олександр Потебня, Юрій Шевельов, Василь Німчук та інших дослідників, які розглядали норму не лише як систему мовних правил, а як складник культурної традиції та чинник національної ідентичности. У працях цих науковців мовна норма постає водночас результатом історичного розвитку мови й інтелектуальної діяльности мовознавців, які фіксують, описують і кодифікують мовну практику суспільства.

Сучасні дослідження дедалі частіше звертаються до міждисциплінарного розуміння норми – як явища, що формується на перетині мовознавства, культурної історії та соціальних процесів. У такому розумінні особливого значення набувають персоналійні студії, які дають змогу простежити, як індивідуальні наукові концепції, освітні практики й громадянська позиція мовознавців впливають на формування мовної традиції. Саме такий підхід відкриває можливість побачити історію мовної норми не лише як розвиток мовної системи, а як історію інтелектуальних зусиль, спрямованих на утвердження українського слова в культурному просторі.

Відтак поява книги «Мова і мовознавці: утвердження норми», яку підготували доктори філологічних наук Оксана Микитюк та Ірина Фаріон, є помітною подією в сучасному українському мовознавчому просторі. Видання має не лише наукове, а й виразне символічне значення, адже його шлях до читача виявився тривалим і складним.

Роботу над книгою було розпочато ще 2019 року, а рекомендацію до друку вона отримала від Науково-методичної ради Львівської політехніки у травні 2023 року. Трагічні події липня 2024 року, пов'язані із загибеллю Ірини Фаріон, істотно змінили обставини завершення праці: остаточну підготовку видання здійснила Оксана Микитюк, зберігши авторський задум і концептуальну цілісність спільного проєкту. Саме тому книга є не лише результатом наукової співпраці, а й актом інтелектуальної пам'яти та продовженням спільної дослідницької місії.

Наукова концепція книги спирається на багаторічні дослідження її авторок у сфері культури української мови, історії мовної норми та мовної політики. У працях Ірини Фаріон послідовно осмислювалася проблема кодифікації української літературної мови, розвитку правописної традиції та ролі мовознавців у формуванні мовної свідомости суспільства. Її дослідження вирізняються поєднанням історико-лінгвістичного аналізу з культурологічним підходом, у межах якого мовна норма розглядається як явище не лише мовної системи, а й національної культурної пам'яти.

Водночас наукові праці Оксани Микитюк присвячені проблемам культури мовлення, стилістики та історії української мовознавчої думки, що дає змогу розглядати мовну норму у взаємодії з освітньою практикою та сучасними комунікативними процесами. Поєднання цих дослідницьких підходів – історико-лінгвістичного, культурологічного та педагогічного – створює концептуальне підґрунтя для книги «Мова і мовознавці: утвердження норми», у якій багаторічні наукові зацікавлення авторок набувають системного й цілісного викладу.

Отже, книга «Мова і мовознавці: утвердження норми» постає логічним продовженням і водночас узагальненням попередніх наукових пошуків дослідниць. У ній окремі ідеї, що

раніше з'являлися в наукових статтях та публічних виступах, набувають системного викладу й концептуальної цілісности.

Презентація книги, що відбулася в межах Форуму видавців у Науково-технічній бібліотеці Львівської політехніки, засвідчила значний суспільний інтерес до історії української мовної норми й постатей мовознавців, які формували її в різні історичні періоди. Видання стало підсумком багаторічної наукової й педагогічної співпраці авторок, витоки якої сягають початку 1990-х років, коли сформувалося їхнє зацікавлення постатями українських мовознавців як носіями інтелектуальної традиції та націєтвірної ідеї.

Концепція книги ґрунтується на осмисленні історії української мови крізь призму персоналій – учених, які в різні епохи утверджували мовну норму як культурний і державницький чинник. У центрі уваги авторок – п'ятнадцять мовознавців, серед яких Олександр Потебня, Іван Огієнко, Олена Курило, Памво Беринда, Борис Грінченко, Олександр Пономарів, Олекса Тихий, Олекса Горбач, Святослав Караванський, Мелетій Смотрицький, Олекса Синявський, Агатангел Кримський, Борис Антоненко-Давидович, Павло Житецький і Василь Німчук. Через їхні біографії та наукову спадщину простежено складний шлях становлення української мовної норми в різних політичних і культурних обставинах.

Особливу вагу має розділ, присвячений національно-культурному виміру історії української мови – від давньоукраїнського періоду до національного відродження XIX століття, де розглянуто правописні, лексичні, фонетичні та словотвірні норми в контексті розвитку мовної традиції. Поєднання мовознавчого аналізу з персоналійним підходом визначає оригінальність композиції видання, в якому історія ідей та історія постатей постають взаємопов'язаними складниками національного мовного процесу. Зокрема, поєднання навчально-методичного формату із науково-біографічним викладом відображає свідомий авторський задум – поєднати академічну рефлексію з педагогічною практикою – і засвідчує прагнення авторок повернути історію мовознавства в живий освітній процес, зробивши її інструментом формування мовної свідомости сучасного читача.

Саме ідея осмислення норми через людський досвід її творців визначає концептуальну цілісність книги й водночас окреслює її особливе місце між науковою монографією, навчальним посібником і культурно-інтелектуальним есеєм.

Концепція видання: норма через персоналії

Основна ідея книги – представлення мовної норми не як абстрактної системи правил, а як історично сформованого культурного явища, що творять конкретні люди. Як зазначено в передслові, книга задумана як своєрідна «вертикаль пам'яти про наших велетнів-мовознавців, на плечах яких ми стоїмо» [Мова 2025: 12], що підкреслює спадкоємність української мовознавчої традиції. Авторки пропонують оригінальну концептуальну модель: історія української мовної норми розгортається через п'ятнадцять постатей мовознавців, кожна з яких репрезентує окремий вимір мовної системи. Такий добір формує своєрідний інтелектуальний канон українського мовознавства, у межах якого норма постає як результат тривалого культурного й наукового поступу.

Добір згаданих у виданні постатей не є випадковим: вони відображають різні етапи та виміри становлення української мовної норми. Ранні мовознавчі традиції репрезентують постаті Памви Беринди і Мелетія Смотрицького, діяльність яких пов'язана з формуванням граматичної і лексикографічної традиції української писемности. Мовознавці XIX – початку XX століття – Олександр Потебня, Павло Житецький, Борис Грінченко, Агатангел Кримський – репрезентують етап наукового осмислення структури української мови та її історичного розвитку.

Окрему групу становлять дослідники XX століття, діяльність яких була пов'язана з кодифікацією та популяризацією мовної норми – Олена Курило, Олекса Синявський, Борис Антоненко-Давидович, Святослав Караванський, Олександр Пономарів, Василь Німчук. У їхніх працях мовна норма постає не лише як предмет наукового аналізу, а й як культурний та суспільний орієнтир. Така панорама постатей дає змогу авторкам книги показати історію українського мовного нормотворення як безперервний процес інтелектуальної спадкоємности, у якому кожне

покоління мовознавців доповнює й переосмислює попередні наукові здобутки.

Концепція «персоналізованої норми» є одним із найвагоміших здобутків книги, адже дає змогу поєднати історію ідей з історією особистостей, а мовознавство – з культурною антропологією науки.

Такий підхід можна розглядати як своєрідну персоналізацію мовної норми, коли історія мовної системи постає не лише як послідовність лінгвістичних змін, а як результат інтелектуальної діяльности конкретних дослідників. Відтак мовознавці – не лише фіксатори мовних процесів, а й активні учасники формування мовної традиції: вони інтерпретують мовну практику, пропонують моделі її кодифікації та визначають критерії нормативности.

У такій оптиці мовна норма постає як явище не лише лінгвістичне, а й культурно-історичне. Вона виникає у взаємодії наукової рефлексії, освітньої практики та суспільних потреб, а тому історія мовознавства водночас є історією формування мовної свідомости суспільства. Саме тому персоналійний підхід, який обрали авторки видання, дає змогу показати норму як живий інтелектуальний процес, в якому поєднуються наукові знання, культурна пам'ять і громадянська відповідальність мовознавців.

Структура і композиція

Композиційно видання побудоване за єдиним принципом. Кожен тематичний розділ містить: теоретичний виклад мовознавчої проблематики; нарис про відповідного мовознавця; систему запитань, завдань і тестів.

Привертає увагу внутрішня логіка розташування матеріалу. Розділи вибудувані так, що читач поступово переходить від загальних питань історії української мови та формування літературної традиції до конкретних проблем функціювання мовної норми на різних рівнях мовної системи – фонетичному, лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному. Така структура дає змогу з'єднати історичний і системний підходи до вивчення мови, показуючи розвиток мовної норми як складний і багатовимірний процес.

Крім того, поєднання наукового викладу з біографічними нарисами про мовознавців створює особливу композиційну динаміку книги. Історія мовної системи в ній постає водночас як історія наукових ідей і як історія людей, які ці ідеї формували, розвивали й поширювали в освітньому та культурному просторі.

Такий підхід надає виданню ознак синтетичного жанру, що поєднує риси наукової монографії, університетського підручника й інтелектуального есею. Теоретичні блоки охоплюють головні рівні мовної системи – від історії мови й правопису до словотвору, морфології, синтаксису та культури мовлення, – демонструючи цілісне бачення норми як багаторівневої структури.

Особливо важливо, що дидактичні елементи не є додатком до наукового тексту, а органічно інтегровані в його концепцію. Книга орієнтована і на дослідника, і на студента – майбутнього носія й інтерпретатора мовної традиції. Варто відзначити також чіткість і стилістичну виваженість викладу. Науковий матеріал подано доступною й водночас академічно точно, що робить книгу зрозумілою для широкого кола читачів – від студентів-філологів до дослідників історії української мовознавчої думки. Поєднання наукової аргументованости з ясністю стилю сприяє тому, що складні проблеми історії мовної норми постають у тексті переконливо й послідовно.

Наукова новизна і методологічний вимір

Новизна праці полягає передусім у способі осмислення мовної норми. Авторки відходять від нормативізму як суто регулятивної моделі й трактують норму як культурно-історичний процес, у якому мовознавці виступають не лише кодифікаторами, а й інтелектуальними провідниками нації.

Методологічно книга поєднує історико-лінгвістичний, культурологічний і педагогічний підходи. Вона демонструє, що мовна норма формується у взаємодії науки, суспільства й політичної історії, а отже, не може бути зрозумілою поза контекстом національного досвіду.

Наукову переконливість книги підсилює також широка джерельна база, що охоплює праці українських мовознавців різних історичних періодів, класичні дослідження з історії української

мови та матеріали, пов'язані з розвитком правописної й лексикографічної традиції. Залучення цих джерел дає змогу авторкам не лише реконструювати еволюцію мовної норми, а й показати її формування в ширшому культурно-історичному контексті.

Особливої актуальности такий підхід набуває в сучасному українському соціокультурному просторі, коли питання мовної норми виходить за межі суто лінгвістичної проблематики й стає складником ширших процесів формування мовної політики та культурної ідентичности. Упродовж останніх десятиліть українська мова переживає період інтенсивного суспільного осмислення, в якому питання кодифікації, мовної культури та нормативности дедалі тісніше пов'язані з питаннями історичної пам'яти, культурної спадкоємности та державотворення.

Тут книга «Мова і мовознавці: утвердження норми» постає як важливий інтелектуальний внесок у сучасну гуманітарну дискусію про роль мовної норми в розвитку українського суспільства. Звернення до постатей мовознавців різних епох дає змогу побачити мовну норму і як результат лінгвістичного опису, і як елемент культурної політики, що формує мовну свідомість і визначає напрям розвитку мовної традиції.

У ширшому науковому контексті таку методологію можна розглядати як поєднання історико-лінгвістичного аналізу з біографічним методом та підходами інтелектуальної історії науки. Звернення до постатей мовознавців дає змогу реконструювати не лише еволюцію мовних ідей, а й інтелектуальне середовище, у якому формувалися концепції мовної норми. Тож книга демонструє, що історія мовознавства є водночас історією наукових концепцій, освітніх практик і культурних орієнтирів, які визначали розвиток української мовної традиції.

Такий підхід уможливлює подолання традиційного розмежування між історією мовної системи та історією мовознавчої думки. У книзі ці два виміри постають взаємопов'язаними: розвиток мовної норми осмислюється через діяльність учених, а історія мовознавства – через вплив на формування мовної культури суспільства.

Освітній потенціал

Видання має значний навчальний потенціал. Система запитань і завдань спрямована не на механічне засвоєння правил, а на формування мовної рефлексії. Такий підхід відповідає сучасним компетентнісним моделям гуманітарної освіти, де важливим є не лише знання норми, а й усвідомлення її походження та цінности.

Особливістю книги є органічне поєднання теоретичного викладу матеріалу з елементами дидактики, що стимулюють аналітичне мислення читача. Запитання, тестові завдання та пропоновані для обговорення проблеми спонукають не лише до відтворення знань, а й до осмислення історичних і культурних передумов формування мовної норми. Завдяки цьому навчальний матеріал набуває характеру інтелектуального діалогу з історією української мовознавчої думки.

Такий підхід сприяє формуванню в студентів цілісного бачення мовної норми як багаторівневого явища, що виникає у взаємодії мовної системи, наукової рефлексії та суспільної практики. Саме тому книга виконує не лише навчальну, а й світоглядну функцію, адже допомагає усвідомити роль мовознавців у розвитку української культурної традиції.

Видання може бути використане як навчальний посібник для курсів історії української мови, культури мовлення, історії мовознавства та мовної політики.

У ширшій освітній перспективі видання має також важливе значення для формування мовної свідомости молодого покоління. Ознайомлення студентів із постатями мовознавців, які в різні історичні періоди працювали над утвердженням української мовної норми, сприяє усвідомленню мови як культурної цінности та результату тривалих інтелектуальних зусиль багатьох поколінь дослідників. Завдяки цьому історія мовознавства постає і як академічна дисципліна, і як складник формування гуманітарного світогляду та відповідального ставлення до мовної культури.

Меморіальний вимір книги

Особливого значення виданню надає його меморіальний характер. Книга починається присвятою: *«Світлій пам'яті Ірини Фаріон, національній постаті України, присвячено…»*,

що надає всьому виданню особливого символічного звучання. Передмова Оксани Микитюк відкриває читачеві внутрішню історію створення книги – історію співпраці, дружби й спільного інтелектуального служіння. Праця постає як продовження голосу Ірини Фаріон – дослідниці, публічної інтелектуалки й популяризаторки української мови в сучасному культурному просторі України. У цьому вимірі книга набуває значення своєрідного інтелектуального свідчення епохи. Ірина Фаріон у сучасному українському культурному просторі поєднувала академічну мовознавчу традицію з активною публічною діяльністю, спрямованою на утвердження української мови як фундаментального елемента національної ідентичности. Її наукові та просвітницькі ініціативи сприяли поширенню культури мовлення і водночас актуалізували суспільну дискусію про роль мовної норми в житті сучасної України. У післяслові до книги, що містить допис Ірини Фаріон до 30-ліття катедри української мови, ця ідея сформульована особливо виразно. Дослідниця підкреслює, що діяльність мовознавців має не лише академічний, а й суспільний вимір: «Ми не просто катедра – ми на першій лінії ідеологічної війни за Україну з її щитом – МОВОЮ» [там само: 429].

Відтак книга «Мова і мовознавці: утвердження норми» є не лише результатом наукової співпраці двох дослідниць, а й продовженням ширшої інтелектуальної традиції, в якій мовознавство поєднується з культурною відповідальністю за розвиток і захист української мови.

Ця книга – символічна «вертикаль пам'яти», що поєднує покоління мовознавців минулого і водночас звернена до майбутніх читачів.

Висновки

«Мова і мовознавці: утвердження норми» – це багатовимірне видання, у якому поєднано наукову системність, педагогічну продуманість і глибокий світоглядний зміст. Воно репрезентує українське мовознавство як живу традицію, що формується зусиллями особистостей і передається через освіту та культурну пам'ять.

Праця Оксани Микитюк та Ірини Фаріон є вагомим внеском у сучасне осмислення мовної норми й водночас – знаком

пошани до тих, хто утверджував українську мову як основу національної ідентичности. Її поява є важливою як для наукової спільноти, так і для ширшого культурного простору, адже вона переконливо нагадує: історія мови – це насамперед історія людей, які її творили, захищали й передавали наступним поколінням. Видання, підготовлене у Видавництві Львівської політехніки, органічно продовжує наукову й освітню традицію університету, у межах якої дослідження української мови поєднується з формуванням сучасної мовної культури.

У цій книзі не лише узагальнено історію української філологічної думки, а й представлено своєрідний діалогічний простір, у якому мовна норма осмислюється як результат інтелектуальної відповідальности й культурного служіння. Через постаті мовознавців авторки показують, що розвиток української мови безперервний, адже кожне покоління дослідників продовжує і переосмислює попередню наукову традицію, зберігаючи культурну пам'ять, що стає підґрунтям сучасного осмислення мовної традиції. Цей зв'язок можна окреслити формулою **«пам'ять норми і норма пам'яти»**.

Символічного звучання в цьому контексті набуває і сама назва книги – **«…утвердження норми»**. Вона скеровує не лише до лінгвістичного процесу кодифікації мовних правил, а й до ширшого культурного й історичного виміру становлення української мовної традиції. Утвердження мовної норми – результат інтелектуальної праці поколінь мовознавців, спрямованої на збереження й розвиток української мови як основи національної культурної тяглости. Як слушно зазначає Оксана Микитюк, «мова – це атоми значень, які формують і зв'язують полотно слів у єдину національно-ментальну картину».

Саме тому книга є водночас науковим дослідженням, навчальним дороговказом і актом культурної пам'яти – пам'яти, що продовжує працювати в освітньому й інтелектуальному просторі України.

Микитюк О., Фаріон І. Мова і мовознавці: утвердження норми. Львів, 2025.

REFERENCES

Mykytyuk, O., Farion, I. (2025). Language and Linguists: Establishing the Norm. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції / Received *08.03.2026*
Прийнято до друку / Accepted for publication *18.03.2026*
Статтю опубліковано / Published on *30.06.2026*

Liliia Kharchuk

MEMORY OF THE NORM, NORM OF MEMORY: LINGUISTS AS CREATORS OF LINGUISTIC TRADITION

Review of the publication: Mykytyuk O., Farion I. **Language and Linguists: Establishing the Norm**. A textbook. O. Mykytyuk (Ed.). Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University, 2025.

The review analyses the textbook by Oksana Mykytiuk and Iryna Farion "Language and Linguists: Establishing the Norm" (Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2025), in which the history of the Ukrainian linguistic norm is interpreted through the figures of linguists who shaped the scientific and cultural tradition of the Ukrainian language in different historical periods. The review examines the conceptual foundations of the book, its structure, methodological approach, and educational potential. It demonstrates that the biographical principle of organizing the material allows the authors to combine the history of the language system with the history of linguistic thought and to reveal the linguistic norm as a cultural and historical phenomenon. Particular attention is given to the significance of the book for contemporary reflections on linguistic tradition, the development of language culture, and the formation of linguistic awareness in society. The publication is also interpreted as an important intellectual gesture of cultural memory aimed at highlighting the role of linguists in the processes of establishing and affirming the Ukrainian language.

Key words: linguistic norm, Ukrainian language, language culture, linguistic tradition, national identity.